

Právo vlastnit majetek, nabývání majetku

Zrušení právního předpisu - návrh soudu

Pl. ÚS 78/06

Odstoupením od smlouvy podle § 48 odst. 2 občanského zákoníku se – není-li právním předpisem nebo účastníky dohodnuto jinak – smlouva od počátku ruší, avšak pouze s účinky mezi jejími účastníky. Vlastnické právo dalších nabyvatelů, pokud své vlastnické právo nabyli v dobré víře, než došlo k odstoupení od smlouvy, požívá ochrany v souladu s čl. 11 Listiny základních práv a svobod a s ústavními principy právní jistoty a ochrany nabytých práv vyvěrajícími z pojmu demokratického právního státu ve smyslu čl. 1 odst. 1 Ústavy, a nezaniká.

Plénium Ústavního soudu

rozhodlo ve věci návrhu Nejvyššího soudu České republiky na zrušení ustanovení § 48 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, za účasti Poslanecké sněmovny a Senátu Parlamentu České republiky, takto:

I. Návrh se zamítá.

II. Odstoupením od smlouvy podle § 48 odst. 2 občanského zákoníku se – není-li právním předpisem nebo účastníky dohodnuto jinak – smlouva od počátku ruší, avšak pouze s účinky mezi jejími účastníky. Vlastnické právo dalších nabyvatelů, pokud své vlastnické právo nabyli v dobré víře, než došlo k odstoupení od smlouvy, požívá ochrany v souladu s čl. 11 Listiny základních práv a svobod a s ústavními principy právní jistoty a ochrany nabytých práv vyvěrajícími z pojmu demokratického právního státu ve smyslu čl. 1 odst. 1 Ústavy, a nezaniká.

Odůvodnění

I.

1. Dne 20. 10. 2006 obdržel Ústavní soud návrh podle ustanovení § 64 odst. 3 zákona č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o Ústavním soudu“), kterým se Nejvyšší soud České republiky (dále jen „Nejvyšší soud ČR“), za nějž jedná JUDr. J. S., domáhal zrušení ustanovení § 48 odst. 2 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský zákoník“). Návrh byl podán v souvislosti s řízením, které před Nejvyšším soudem ČR probíhá pod sp. zn. 22 Cdo 3177/2005.

2. Znění napadaného ustanovení občanského zákoníku je následující:

§ 48

(2) Odstoupením od smlouvy se smlouva od počátku ruší, není-li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak.

3. Nejvyšší soud ČR rozhoduje v řízení pod sp. zn. 22 Cdo 3177/2005 o dovolání proti rozsudku Krajského soudu v Ústí nad Labem - pobočka Liberec (dále jen „krajský soud“) ze

dne 28. 4. 2005, č.j. 29 Co 312/2004-152, ve znění opravného usnesení ze dne 27. 10. 2005, č.j. 29 Co 312/2004-165. Podstata věci spočívá v tom, že žalobce (prodávající) prodal dne 5. 1. 1993 nemovitosti A. D. v Jizerských Horách (kupující I). Kupující I, aniž by prodávajícímu zaplatil kupní cenu 75.000,- Kč, později se souhlasem prodávajícího převedl dne 4. 5. 1994 tyto nemovitosti na žalovanou (kupující II) za kupní cenu 142.096,20,- Kč. Prodávající však vůči kupujícímu I od smlouvy odstoupil pro nezaplacení kupní ceny, a tvrdí, že se jeho vlastnictví obnovilo bez ohledu na to, že soud shora citovaným rozsudkem žalobu zamítl, když vyšel z právního názoru, dle něhož odstoupení od smlouvy o převodu nemovitostí může mít účinky jen mezi stranami smlouvy a nemůže mít vliv na řádně nabyté vlastnické právo třetí osoby. Tento právní názor krajský soud opřel též o nálezy Ústavního soudu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000, a o rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/1998.

4. Proti rozsudku krajského soudu ze dne 28. 4. 2005 podal prodávající dovolání, v němž prohlašuje, že je vlastníkem sporných nemovitostí, přičemž zpochybňuje názor odvolacího soudu, dle něhož nebylo zjištěno, že by žalovaní nenabyli příslušné nemovitosti v dobré víře. Jako předmět dovolacího řízení by tedy měla vystupovat otázka, zda v řízení vyšly najevo skutečnosti vylučující dobrou víru žalovaných jako nabyvatelů nemovitostí. Mezitím však vývoj judikatury učinil otázku dobré víry nabyvatele bezvýznamnou, stejně jako otázku, zda nabyvatel – kupující II – nabyl řádně vlastnictví od kupujícího I, jehož právní předchůdce později od smlouvy odstoupil podle ustanovení § 48 odst. 1 občanského zákoníku. Za nastalé situace by nezbylo než rozhodnutí odvolacího soudu zrušit bez ohledu na to, zda žalovaní řádně nabyli vlastnické právo či nikoliv; v důsledku odstoupení prodávajícího od smlouvy vůči kupujícímu I by totiž zaniklo i jejich vlastnické právo. Takový přístup k věci by však byl podle názoru Nejvyššího soudu ČR v rozporu s čl. 1, čl. 2 Ústavy České republiky (dále jen „Ústava“), neboť by vázal trvání řádně nabytého vlastnického práva na právní úkony třetích osob, na něž by vlastník neměl žádný vliv. Tím by docházelo k vážnému narušování vlastnické jistoty jako součásti právní jistoty, jež je základním atributem demokratického právního státu.

5. Ve svém podání navrhovatel poukazuje na skutečnost, že Nejvyšší soud ČR ve svém rozhodnutí ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/2000, vyslovil právní názor, dle něhož: „Pokud převodce, který je vlastníkem nemovitosti, tuto nemovitost převede do vlastnictví nabyvatele, nemůže dodatečné odpadnutí právního důvodu, na jehož základě se převodce stal vlastníkem věci, mít za následek zánik vlastnictví nabyvatele, který nemovitost nabyl v dobré víře.“. Rovněž Ústavní soud pak tento považoval za správný, jak plyne z jeho nálezu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000. Dne 28. 6. 2000 ovšem občanskoprávní a obchodní kolegium Nejvyššího soudu ČR přijalo stanovisko Cpjn 38/1998 k výkladu ustanovení zákona č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných věcných práv k nemovitostem, v němž konstatovalo, že: „odstoupením od smlouvy, není-li právním předpisem stanoveno nebo účastníky dohodnuto jinak, se smlouva od počátku ruší (§ 48 odst. 2 o.z.). Tímto jednostranným adresovaným právním úkonem zanikají účinky převodu nemovitosti na nabyvatele a obnovuje se původní stav, tedy ze zákona se obnovuje vlastnické právo převodce. Následný zápis vlastnického práva do katastru nemovitostí o této skutečnosti, vzhledem k tomu, že k obnovení vlastnického práva převodce dochází ze zákona, nemá konstitutivní účinky a neprovádí se vkladem, resp. výmazem vkladu, ale má pouze deklaratorní účinky a provádí se záznamem (§ 7 odst. 1 zákona č. 265/1992 Sb.). Tento závěr platí i v případě, že nabyvatel, dříve než došlo k odstoupení od smlouvy, nemovitost převedl na další osobu, a tato osoba nabyla nemovitost v dobré víře.“

6. V judikatuře Nejvyššího soudu ČR se po přijetí výše zmíněného stanoviska začal uplatňovat naposledy uvedený právní názor. Senát 22 Cdo Nejvyššího soudu ČR, setrvávající na svém původním právním názoru, potvrzeném Ústavním soudem a převládajícím v právní teorii, předložil věc, v níž hodlal rozhodnout v souladu s tímto původním právním názorem, velkému senátu občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČR. Ten navrhl občanskoprávnímu a obchodnímu kolegiu zaujetí stanoviska, které bylo přijato a publikováno pod č. 40/2006 Sbirky soudních rozhodnutí a stanovisek s právní větou: „Odstoupením od smlouvy o převodu vlastnictví k nemovitosti zaniká právní titul, na jehož základě nabyt účastník smlouvy vlastnické právo, a obnovuje se původní stav i v případě, že nabyvatel, dříve než došlo k odstoupení od smlouvy, nemovitost převedl na další osobu.“. Stejně poté rozhodl i velký senát občanskoprávního kolegia Nejvyššího soudu ČR (srov. rozsudek ze dne 14. 6. 2006, sp. zn. 31 Cdo 2808/2004, dostupný také na www.nsoud.cz). Podle stanoviska Nejvyššího soudu ČR tedy v důsledku odstoupení od smlouvy mezi právními předchůdci vlastníka zaniká jeho řádně nabyté vlastnické právo.

7. Za situace, kdy senát 22 Cdo Nejvyššího soudu ČR nemá jinou možnost výkladu ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, než tu, která vychází z citovaných stanovisek Nejvyššího soudu ČR, nezbyvá mu, než navrhnout Ústavnímu soudu podle ustanovení § 109 odst. 1 písm. c) zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „občanský soudní řád“), zrušení ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku s tím, že zákonodárce by měl jeho znění nahradit textem odpovídajícím Ústavě, nevzbuzujícím možnosti různé interpretace.

II.

8. K výzvě Ústavního soudu podala v souladu s ustanovením § 69 zákona o Ústavním soudu ústy svého předsedy Ing. M. V. vyjádření Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. Z vyjádření vyplývá, že napadené ustanovení bylo součástí vládního návrhu občanského zákoníku, který byl předložen Národnímu shromáždění Československé socialistické republiky jako tisk č. 156. Zmíněný návrh zákona byl přijat na jeho 24. schůzi dne 26. 2. 1962. Stenografický záznam z jednání uvádí, že na začátku této schůze bylo podle prezenční listiny přítomno 264 poslanců. Při hlasování o celém návrhu zákona nebyl nikdo proti a nikdo se hlasování nezdržel. Řešení otázky, obnovuje-li se vlastnické právo původního převodce nemovitosti, který od smlouvy o převodu nemovitosti odstoupil i v případě, že jeho právní nástupce ještě před odstoupením od smlouvy tuto nemovitost platně převedl na třetí osobu, se postupně vyvíjelo. V poslední době se tato velmi závažná problematika stala trvalým problémem nejen právní teorie a soudní praxe, nýbrž taktéž praxe Nejvyššího soudu ČR. Na dané téma bylo napsáno i řečeno již mnoho různých interpretací, je proto na Ústavním soudu, aby v souvislosti s podaným návrhem senátu 22 Cdo Nejvyššího soudu ČR vyřešil patovou situaci.

9. Jménem Senátu Parlamentu České republiky se k předmětnému návrhu vyjádřil jeho předseda MUDr. P. S., který uvedl, že problém odstoupení od smlouvy se stal aktuálním teprve v souvislosti se změnou společensko-ekonomického prostředí. Pokud jde o účinky odstoupení od smlouvy o převodu vlastnictví, nedokázala se polistopadová praxe shodnout na interpretaci napadeného ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku. V případech, kde v souvislosti s aplikací ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku k převodu na třetí osobu nedošlo, nenabývá problém ostrosti; právní stav je vratný do původní polohy bez větších obtíží. Naproti tomu tam, kde do hry vstupuje třetí (a každá další) osoba, je ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku konfrontováno ve svém normativním účelu s novou dynamikou

ekonomických vztahů. Senát Parlamentu ČR ve svém vyjádření nastínil modelovou situaci převodu vlastnického práva na třetí osobu, přičemž poukázal na skutečnost, že racionální interpret by se bezpochyby dostal do pasti, kdyby měl spojit argumentační vývody s myšlenkou obnovení vlastnického práva původního vlastníka na úkor třetí osoby. Takto smýšlející interpret by se musel sžít vnitřně s představou, že třetí osoba nabyla věc od vlastníka, který byl ale vlastně nevládníkem. Další aspekt spojený s aplikací ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku je spatřován ve vymezení okruhu jeho adresátů. Uplatněním práva na odstoupení od smlouvy původním vlastníkem dochází k zásahu do právního poměru účastníky smlouvou nastoleného. Jednostranným výkonem práva původního vlastníka se smlouva mezi ním a původním nabyvatelem ruší. Tento akt však nemůže vyvolat právní účinky na právní prostředí třetí, na právním vztahu nikterak nezainteresované, osoby. Kdyby tomu tak být mělo a výsledkem měla být obnova vlastnického práva původního vlastníka na úkor třetí osoby, musela by být patrně v zákoně nalezena patřičná pozitivní zakotvení pozbytí vlastnického práva třetí osoby. V dimenzích tohoto výkladu ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku pak vyrůstá vlastnické právo třetí osoby v neohroženou uzlovou konstantu. Je-li vlastnické právo po odstoupení původního vlastníka od smlouvy přičítáno třetí osobě a má-li odstoupení právní dosah na poměr původních účastníků smlouvy, je zcela na místě také účinky odstoupení od smlouvy identifikovat. V argumentačním řetězci se pro další postup nabízí ustanovení § 457 občanského zákoníku, v němž se podává, že účastníkům smlouvy, tj. původnímu vlastníku a původnímu nabyvateli, vzniká z důvodu zrušené smlouvy povinnost vrátit si vše, co podle ní dostali. Ustanovení § 457 občanského zákoníku je normativně modulováno jako povinnost účastníků. Ve smyslu ustálené teorie povinnost jednoho koresponduje oprávnění druhého. Původnímu převodci tak v důsledku zrušené smlouvy vzniká oprávnění nabýt zpět vlastnické právo k věci od původního nabyvatele. Není-li to dost dobře možné, přísluší účastníku podle ustanovení § 458 odst. 1 občanského zákoníku peněžitá náhrada. Z výše uvedeného plyne, že v případě odstoupení od smlouvy se vlastnické právo původního vlastníka neobnovuje. K žádnému „střetu dvou vlastnictví“ nedochází, neboť původnímu vlastníku vzniká toliko pohledávání či nárok na znovunabytí vlastnického práva, nikoli vlastnické právo samo. V tomto světle je třeba nahlížet i na ochranu vlastnického práva (svobody) podle čl. 11 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“). Vzhledem k tomu, že interpretace čl. 11 Listiny je předmětem bohaté ústavní judikatury, lze konstatovat: je-li třetí osoba právoplatným vlastníkem, pak je ústavně chráněna ve svém právu proti všem a nemůže jí konkurovat „nárok na nabytí“ vlastnického práva jiným. Tento závěr se zdá být o to přesvědčivější, že zákon pro případ odstoupení původního vlastníka od smlouvy ani zánik vlastnictví třetí osoby nepředpokládá. V dalším pak Senát Parlamentu ČR uvádí, že prezentovaný postoj k problematice zahrnuté pod ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku se zdá být zřejmý, netřeba případ konfrontovat otázkami typu věcně právní titul vs. dobrá víra. S otázkou dobré víry pracuje v různých situacích již stávající civilní právo a je zjevné, že dobrá víra musí zůstat klíčovým instrumentem v otázkách nabývání vlastnického práva od nevládníka.

III.

10. Ústavní soud se nejprve zabýval otázkou, zda je navrhovatel, tj. Nejvyšší soud ČR, oprávněn návrh na zrušení napadeného ustanovení podat. Dospěl ke kladnému závěru. Navrhovatel uvedl, že musí napadené ustanovení aplikovat v občanském soudním řízení, přičemž je vázán právním názorem občanského a obchodního kolegia Nejvyššího soudu ČR, který je ovšem dle jeho názoru v rozporu s Ústavou a Listinou. Předmětný návrh Nejvyššího soudu ČR souvisí s jeho rozhodovací činností, a proto je tento oprávněným navrhovatelem dle čl. 95 odst. 2 Ústavy a § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu. Zjišťování ústavnosti

napadeného ustanovení zákona má povahu abstraktní kontroly normy, neboť při posouzení ústavnosti tohoto ustanovení Ústavní soud rozhoduje, aniž by projednával či zkoumal onu konkrétní věc, jež je předmětem řízení před obecnými soudy a jež přiměla Nejvyšší soud ČR k vyžádání rozhodnutí Ústavního soudu o ústavnosti předpisu, jehož má být v konkrétní věci použito.

11. Z ustanovení § 68 odst. 2 zákona o Ústavním soudu vyplývá, že Ústavní soud má, kromě přezkumu souladnosti napadeného zákona či jeho části s ústavními zákony, zjišťovat, zda byl tento přijat a vydán v mezích Ústavou stanovené kompetence a ústavně předepsaným způsobem. Již v nálezu Ústavního soudu ze dne 27. 10. 1999, sp. zn. Pl. ÚS 10/99 (dostupném také na www.judikatura.cz), Ústavní soud konstatoval, že u právních předpisů vydaných před nabytím účinnosti Ústavy České republiky č. 1/1993 Sb., je Ústavní soud oprávněn přezkoumávat toliko jejich obsahový soulad se stávajícím ústavním pořádkem, nikoli ústavnost procedury jejich vzniku a dodržení normotvorné kompetence. Napadené ustanovení občanského zákoníku nebylo od nabytí účinnosti, tj. ode dne 1. 4. 1964, novelizováno a Ústavní soud se tak omezil toliko na posouzení obsahového souladu napadeného zákonného ustanovení s ústavním pořádkem.

IV.

12. Ústavní soud poté přistoupil k přezkumu napadeného ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku z hlediska jeho souladu s ústavním pořádkem, především s právy a principy vymezenými v čl. 1, čl. 2 Ústavy, čl. 1, čl. 4 odst. 4, čl. 11 Listiny. Po zvážení samotného návrhu na zrušení ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, příslušných stanovisek k tomuto návrhu a uvážení předmětné problematiky z pohledu roviny ústavněprávní dospěl Ústavní soud k závěru, že přes veškeré výhrady k současné právní úpravě odstoupení od smlouvy není návrh na zrušení tohoto ustanovení pro jeho namítaný rozpor s Ústavou a Listinou důvodný.

13. Dle ustanovení § 44 odst. 2 zákona o Ústavním soudu může Ústavní soud se souhlasem účastníků od ústního jednání upustit, nelze-li od něj očekávat další objasnění věci. Jelikož účastníci řízení vyjádřili svůj souhlas s upuštěním od ústního jednání a Ústavní soud má za to, že od jednání nelze očekávat další objasnění věci, bylo od ústního jednání v předmětné věci upuštěno.

14. Navrhovatel ve svém podání upozorňuje Ústavní soud na nejednoznačnost ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, resp. na existenci dvou konkurenčních interpretačních alternativ napadeného ustanovení občanského zákoníku, kdy toto bez pochybností neřeší otázku účinků odstoupení od smlouvy o převodu věci, ať již movité či nemovité, na vlastnické právo třetí osoby, která mezitím věc nabyla. K tomuto navrhovatel odkazuje Ústavní soud na judikaturu Nejvyššího soudu ČR a Ústavního soudu, která vykazuje nejednotnost, přičemž uzavírá, že senátu 22 Cdo Nejvyššího soudu ČR nezbývá než navrhnout Ústavnímu soudu zrušení § 48 odst. 2 občanského zákoníku s tím, že zákonodárce by měl jeho znění nahradit textem odpovídajícím Ústavě a nevzbuzujícím možnosti různé interpretace. S ohledem na takto předestřené ovšem Ústavní soud musí předeslat, že zvolí-li obecný soud postup ve smyslu čl. 95 odst. 2 Ústavy a § 64 odst. 3 zákona o Ústavním soudu, není úkolem Ústavního soudu zabývat se vhodností, resp. dokonalostí znění napadené právní úpravy, nýbrž pouze zjistit, zda zákon, jehož má být obecným soudem při souzení záležitosti použito, je či není v rozporu s ústavním pořádkem (srov. nálezu Ústavního soudu ze dne 3. 2. 1999, sp. zn. Pl. ÚS 19/98, publikovaný pod č. 38/1999 Sb.; dostupný také na

www.judikatura.cz). Při rozhodování podle čl. 87 odst. 1 písm. a) Ústavy vychází Ústavní soud zejména z principu ústavně konformní interpretace a aplikace právních předpisů, což vyvolává ten důsledek, že: „v situaci, kdy určité ustanovení právního předpisu umožňuje dvě různé interpretace, přičemž jedna je v souladu s ústavními zákony a mezinárodními smlouvami podle čl. 10 Ústavy a druhá je s nimi v rozporu, není dán důvod zrušení tohoto ustanovení. Při jeho aplikaci je úkolem všech státních orgánů interpretovat dané ustanovení ústavně konformním způsobem“ (srov. náleží Ústavního soudu ze dne 8. 10. 1996, sp. zn. Pl. ÚS 5/96, publikovaný pod č. 286/1996 Sb.; dostupný také na www.judikatura.cz).

15. V nyní posuzované věci se tak Ústavní soud zaměřil na zkoumání, zda ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku lze interpretovat a aplikovat ústavně konformním způsobem, což by značilo, že jeho zrušení není nezbytné. V opačném případě, pokud jeho ústavně konformní interpretace a aplikace možná není, by Ústavnímu soudu nezbylo než napadené ustanovení občanského zákoníku zrušit.

V/a

16. Kupní smlouva, jakožto jeden z nabývacích titulů ve smyslu § 132 občanského zákoníku, má svůj právně dogmatický základ v římském právu. *Emptio - venditio* zde vystupuje jako synallagmatický závazek, jehož kauzou je převod nerušené držby (*habere licere*). Převod vlastnictví pak nastává až následným vydržením. Vzájemná práva a povinnosti stran závazku jsou vymezeny dvěma osobními žalobami (*actiones in personam*) a směřují na vypořádání nejrůznějších nároků, mezi něž náleží zaplacení kupní ceny, předání předmětu koupě, odpovědnost za vady a celou řadu dalších. Vznik věcného práva na straně kupce je pak spojen s institutem *usucapio*.

17. Na podkladě římskoprávní koncepce proběhla v novověku rozsáhlá vědecká diskuze, která v 19. století vyústila v doktrinální nauku. Původní vlastnost římské *emptio - venditio*, kdy přechod věcného práva nastává až vydržením na straně kupce, byla překonána, přičemž vědomí obou vrstev kupní smlouvy se promítlo do nauky o titulu a modu. Je tak rozlišován právní důvod (*iustus titulus*) a právní způsob nabytí vlastnictví (*modus acquirendi dominii*) (srov. komentář k ustanovením § 380, 424 a 425 obecného občanského zákoníku, Rouček/Sedláček). V rámci této koncepce pak, nestanoví-li právní předpis jinak nebo nedohodnou-li si smluvní strany něco jiného, smlouva směřující k převodu vlastnického práva je právním důvodem jeho převodu. Smlouva samotná (*titulus*) však převod práva nepůsobí, k tomu musí přistoupit ještě právně relevantní způsob nabytí, jenž je odvislý od povahy předmětu převodu. Smlouva o převodu vlastnictví tak nenesé účinek převodní (*translační*), nýbrž jen obligační, neboť zavazuje zcizitele k tomu, aby vlastnictví věci na nabyvatele dalším úkonem, který je právně uznaným způsobem převodu vlastnictví, převedl. V zásadě je tak třeba odlišit obligační a translační účinky převodu vlastnického práva.

18. Kupní smlouva je tedy esenciálně založena na dvoufázovém pojetí translační obligace individuálně posuzujícím dvojí právní jednání, a to uzavření smlouvy a převod vlastnictví, kdy nezbytným předpokladem nabytí vlastnického práva je kumulativní naplnění jak příslušného titulu, tak i tomu odpovídajícího modu. Pokud prodávající převede na základě platného titulu a modu vlastnictví na kupujícího I, aniž by tento převod podmínil právními nástroji věcněprávní povahy, kupující I se stává vlastníkem převáděné věci, jenž je nadán k tomu, aby vykonával veškerá práva plynoucí z povahy vlastnických práv – *ius utendi, fruendi, possidendi, abutendi, disponendi*. Neplyne-li ze zákona či ze smlouvy věcněprávní povahy něco jiného, je zcela v dispozici kupujícího I, aby své vlastnické právo svobodně a v plném

rozsahu převedl na další subjekt, tedy kupujícího II. Kupující II, který nabyl vlastnické právo od předchozího vlastníka, kupujícího I, se tak může úspěšně dovolávat ochrany svého vlastnického práva dle čl. 11 odst. 1 Listiny, a to erga omnes. Jakékoli pozdější právní úkony předchozích vlastníků, a tedy i odstoupení od smlouvy, nemohou mít vliv na jeho vlastnictví, neboť v době převodu byl kupující I skutečným vlastníkem a nevymínil-li si tento jinak, převedl na kupujícího II vlastnické právo v celé jeho šíři. Ze žádného ustanovení občanského zákoníku navíc nelze dovodit, že v případě odstoupení od smlouvy dochází též k zániku všech smluv navazujících.

19. Výše předestřené úvahy jsou podporovány rovněž skutečností, že při odstoupení od smlouvy musí prodávající tomuto jednání přizpůsobit též způsob ochrany svých práv. Příslušný nárok založený ustanovením § 457 občanského zákoníku je nárokem toliko obligačním, nikoli věcným. Z tohoto důvodu tak nemůže být postupováno dle § 126 občanského zákoníku a použito žaloby vlastnické, nýbrž žaloby na plnění. Ustanovení § 458 občanského zákoníku pak předvídá právě ty situace, kdy kupující I není objektivně schopen poskytnuté plnění vrátit a ukládá povinnému poskytnutí peněžité náhrady. Došlo-li k řádnému převodu vlastnického práva na kupujícího II, není prodávajícímu ani kupujícímu I dán žádný právní titul, o který by mohli opřít žalobu na vydání.

20. V rovině právně dogmatické a teoretické, při současném uvážení platné právní úpravy, Ústavní soud potvrzuje výklad ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, jak jej provedl Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/2000, a Ústavní soud v nálezu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000, dle něhož odstoupení od smlouvy o převodu věci může působit účinky výhradně mezi stranami této smlouvy a nemůže mít vliv na řádně nabyté vlastnické právo třetí osoby. Stejně tak hledisko komparativní přivádí Ústavní soud dospět k totožnému závěru, jelikož holandská právní úprava (srov. čl. 271 holandského občanského zákoníku), německá právní úprava (srov. § 892 odst. 1, § 929 BGB) a rakouská právní úprava (srov. § 367 o.z.o.) shodně chrání právě nabyvatele vlastnického práva.

V/b

21. Ústavní soud ovšem, což je pro nyní souzenou věc zcela kruciólní, dále shledává, že právě výklad ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, zastávaný Nejvyšším soudem ČR v jeho rozhodnutí ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/2000, a Ústavním soudem v jeho nálezu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000, je výkladem ústavně konformním, kteréžto hodnocení pro výklad napadaného ustanovení občanského zákoníku, jak k tomuto Nejvyšší soud ČR přistoupil v rozsudku ze dne 14. 6. 2006, sp. zn. 31 Cdo 2808/2004, zjevně neplatí.

22. Ústavněprávní posouzení kolize interpretačních alternativ relevantního jednoduchého práva, které byly v předchozím představeny, Ústavní soud založil na aplikaci principu proporcionality, neboli přiměřenosti v širším smyslu, jenž může být taktéž nazýván zákazem nadměrnosti zásahů do práv a svobod. Tento princip patří mezi standardní nástroje, jež demokratické ústavní soudy užívají pro řešení konfliktu základních práv, případně ústavním pořádkem chráněných veřejných statků, a to v řízení o kontrole norem, stejně jako v řízení o ústavních stížnostech. Ve zkoumané záležitosti se přitom jedná o kolizi vlastnického práva kupujícího II na straně jedné, na druhé straně pak legitimních očekávání prodávajícího a kupujícího I.

23. Princip proporcionality je vystaven metodologicky na třech krocích. Prvním krokem je hodnocení jednoduchého práva hlediskem vhodnosti, jehož obsahem je zvažování zvoleného normativního prostředku z pohledu možného naplnění sledovaného účelu. Není-li daný normativní prostředek způsobilý sledovaného účelu dosáhnout, jde ze strany zákonodárce o projev svévole, jenž se považuje za rozporný s principem právního státu. Druhým krokem uplatnění principu proporcionality je posouzení jednoduchého práva kritériem potřebnosti, jež sleduje analýzu plurality možných normativních prostředků ve vztahu k zamýšlenému účelu a jejich subsidiaritu z hlediska omezení ústavou chráněné hodnoty – základního práva nebo veřejného statku. Lze-li zákonodárcem sledovaného účelu dosáhnout alternativními normativními prostředky, je pak ústavně konformní ten, jenž danou ústavně chráněnou hodnotu omezuje v míře nejmenší. Sleduje-li prověřované jednoduché právo ochranu určité z ústavně chráněných hodnot, současně však jinou omezuje, třetí hledisko principu proporcionality, jímž je poměřování, představuje metodologii vážení těchto v kolizi stojících ústavních hodnot. Pro vyvození závěru při kolizi základních práv, případně veřejného dobra, jako principů, na rozdíl od případu konfliktu norem jednoduchého práva, se Ústavní soud řídí příkazem k optimalizaci, tj. postulátem minimalizace omezení základního práva a svobody, resp. veřejného dobra. Jeho obsahem je maxima, dle níž za okolností přijetí závěru o opodstatněnosti priority jednoho před druhým ze dvou v kolizi stojících základních práv či veřejných statků je nutnou podmínkou konečného rozhodnutí rovněž využití všech možností minimalizace zásahu do jednoho z nich. Příkaz k optimalizaci lze normativně odvodit z ustanovení čl. 4 odst. 4 Listiny, dle něhož základních práv a svobod musí být šetřeno při používání ustanovení o mezích základních práv a svobod, tudíž analogicky rovněž v případě jejich omezení v důsledku jejich vzájemné kolize.

24. V souladu s výše uvedeným Ústavní soud nejprve zkoumal vhodnost jednotlivých výkladů ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, které učinily Nejvyšší soud ČR v jeho rozhodnutí ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/2000, a Ústavní soud v jeho nálezu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000 (srov. odstavec 5. tohoto rozhodnutí Ústavního soudu; dále také jen „výklad A“), a Nejvyšší soud ČR v rozsudku ze dne 14. 6. 2006, sp. zn. 31 Cdo 2808/2004 (srov. odstavec 6. tohoto rozhodnutí Ústavního soudu; dále také jen „výklad B“), a to v tom směru, zda takto specifikované interpretace § 48 odst. 2 občanského zákoníku, které omezují určité základní právo či ústavně chráněnou hodnotu, umožňují dosáhnout sledovaného účelu, tedy ochrany jiného základního práva či ústavně chráněné hodnoty. Podle přesvědčení Ústavního soudu výklad A vystupuje jako efektivní prostředek ochrany vlastnického práva kupujícího II, zatímco výklad B představuje efektivní prostředek ochrany legitimních očekávání prodávajícího a kupujícího I.

25. V rámci aplikace kritéria potřebnosti Ústavní soud porovnával předmětné výklady ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku s jinými opatřeními, umožňujícími dosáhnout stejného cíle, avšak nedotýkajícími se základních práv a ústavně chráněných hodnot, přičemž za vyhovující principu proporcionality lze vnímat pouze takový výklad, jenž je z více možných prostředků nejšetnější ve vztahu k dotčeným základním právům a ústavně chráněným hodnotám. U výkladu A je postulát potřebnosti naplněn, což plyne ze samotné nutnosti zachovat a chránit řádně nabyté vlastnické právo kupujícího II. Naopak výklad B z hlediska kritéria potřebnosti, tedy z pohledu subsidiarity možných alternativních nástrojů zabezpečujících daný účel, neobstojí. Tento výklad není prostředkem přiměřeným, kdy ochrany legitimních očekávání prodávajícího a kupujícího I lze dosáhnout dílčími nástroji, které se nedotýkají vlastnického práva kupujícího II a toto nikterak neomezují. Zde Ústavní soud uvažuje především právní prostředky věcněprávní povahy, které mohou prodávající a kupující I, jakožto účastníci smlouvy určující její obsah, do jimi sjednávané smlouvy

zahrnout. Zajištění převodu vlastnictví až k okamžiku obdržení protiplnění prodávajícím spolu s vedlejším smluvním ujednáním v podobě předkupního práva svědčícího prodávajícímu jsou způsobilá zabezpečit ochranu legitimních očekávání prodávajícího a kupujícího I, aniž by bylo zasaženo do vlastnického práva kupujícího II.

26. Ústavní soud při provádění testu principem proporcionality nakonec na výše předložené výklady ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku vztáhl kritérium přiměřenosti v užším smyslu, dle něhož újma na základním právu či ústavně chráněné hodnotě nesmí být nepřiměřená zamýšlenému cíli, tj. výklad omezující základní lidská práva a svobody nesmí svými negativními důsledky přesahovat pozitiva, která představuje ochrana jiných základních práv a ústavně chráněných hodnot. Ústavnímu soudu, který posoudil závažnost obou chráněných hodnot, vlastnického práva kupujícího II a legitimních očekávání prodávajícího a kupujícího I, se nejvíce výklad A obsahově neúměrným a ve světle obecně akceptovatelné a sdílené hierarchie hodnot jej nelze v daných souvislostech odmítat. Tento výklad tak respektuje ústavní příkaz k optimalizaci. Výklad B pak Ústavní soud shledal opatřením nepřiměřeným jeho účelu, jímž je ochrana legitimních očekávání prodávajícího a kupujícího I, kdy je nutno vycházet ze skutečnosti, že újma na vlastnickém právu kupujícího II, která s výkladem B může být spojena, je značná. Bylo-li by totiž připuštěno, aby odstoupením od smlouvy mezi právními předchůdci vlastníka, tedy mezi prodávajícím a kupujícím I, bylo zasaženo řádně nabytému vlastnickému právu vlastníka, tedy kupujícího II, jednalo by se zde o narušení principu právní jistoty, který je jedním ze základních atributů demokratického právního státu. Pod zorným úhlem tohoto pilíře právního státu je tak nutno ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku vykládat, přičemž ta interpretace předmětného ustanovení, dle níž vztah mezi smluvci se může projevit opět jen mezi smluvci, jediná zajišťuje vlastnickou jistotu jako významný prvek právní jistoty. Interpretace opačná, dle níž dodatečným odpadnutím právního důvodu, na základě kterého nabyl vlastnictví kterýkoliv z právních předchůdců vlastníka, tento vlastník pozbývá vlastnické právo, ač v kontrastu s tímto čl. 11 Listiny a § 123 občanského zákoníku poskytují vlastníkovu ochranu, narušuje celý koncept právní jistoty a ochrany nabytých práv, pochopitelně však jen těch práv, která byla nabyta v dobré víře, kdy dobrá víra vystupuje jako korektiv obecně platný pro občanské právo. V případě akceptování výkladu § 48 odst. 2 občanského zákoníku, jak byl deklarován občanskoprávním kolegiem Nejvyššího soudu ČR, by si vlastník, který nabyl vlastnictví derivativně, nikdy nemohl být jist svým vlastnictvím, což pojetí materiálního právního státu zjevně neodpovídá.

27. Ústavní soud tedy naznal, a to na podkladě testu proporcionality provedeného v odstavcích 24.-26. tohoto rozhodnutí, že výklad B, tedy výklad ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku učiněný Nejvyšším soudem ČR v rozsudku ze dne 14. 6. 2006, sp. zn. 31 Cdo 2808/2004, je výkladem ústavně neakceptovatelným, jelikož nenaplnuje kritéria potřebnosti a přiměřenosti v užším smyslu. Výklad A, dle něhož odstoupení od smlouvy o převodu věci může působit účinky výhradně mezi stranami této smlouvy a nemůže mít vliv na řádně nabytému vlastnickému právu třetí osoby, tedy výklad ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku, jak k tomuto přistoupily Nejvyšší soud ČR v rozhodnutí ze dne 17. 11. 1999, sp. zn. 22 Cdo 1186/2000, a Ústavní soud v nálezu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000, který principu proporcionality bezezbytku vyhovuje, Ústavní soud hodnotí jako výklad ústavně konformní.

VI.

28. Lze připustit, že navržené zrušení ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku by patrně umožnilo novou právní úpravu formulovat snad i tak, že by byla odstraněna nejednoznačnost tohoto ustanovení ve vztahu k nyní zkoumané problematice. Ústavní soud však v této souvislosti musí zdůraznit, že důvodem protiústavnosti, na jejímž podkladě by bylo možno přistoupit ke zrušení napadaného ustanovení občanského zákoníku, zásadně nejsou případné interpretační potíže při výkladu zákona. Pokud právní norma v některých situacích neposkytuje jednoznačnou odpověď, neznamena to samo o sobě, že by takováto nejistota byla nutně protiústavní. Jsou to právě obecné soudy, které jsou povinny nalézat právo, což značí nejen vyhledávání přímých, konkrétních a výslovných pokynů v zákonném textu, nýbrž také zjišťování a formulování, co je konkrétním právem i tam, kde se jedná o interpretaci abstraktních norem, ústavních zásad, ustanovení Listiny a závazků plynoucích z mezinárodních smluv. Prostor takové interpretace a její význam je nepochybně větší tam, kde jde o aplikaci zákonných předpisů, které nejsou sice již zcela vyhovující, avšak nejsou ve své podstatě ani protiústavní. Ústavní soud pak, při respektování principu minimalizace zásahů, nemůže než zopakovat, co již judikoval ve svém nálezu ze dne 3. 2. 1999, sp. zn. Pl. ÚS 19/98, že: „Z mnoha myslitelných výkladů zákona je třeba v každém případě použít pouze takový, který respektuje ústavní principy (je-li takovýto výklad možný), a ke zrušení ustanovení zákona pro neústavnost přistoupit teprve, nelze-li dotčené ustanovení použít, aniž by byla porušena ústavnost (princip minimalizace zásahu).“ (srov. náleží Ústavního soudu ze dne 3. 2. 1999, sp. zn. Pl. ÚS 19/98, publikovaný pod č. 38/1999 Sb.; dostupný také na www.judikatura.cz).

29. Ústavní soud tedy uzavírá, že podle jeho stanoviska, které vyložil v části V/b tohoto rozhodnutí, existuje možnost ústavně konformního výkladu napadeného ustanovení občanského zákoníku, k čemuž Ústavní soud dále poznamenává, že jeho judikatura, jmenovitě náleží Ústavního soudu ze dne 23. 1. 2001, sp. zn. II. ÚS 77/2000, od jehož závěru nemá důvodu se odchylovat ani v nyní posuzované věci, poskytuje dostatečné vodítko k dosažení ústavně konformního výkladu ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku. K zabezpečení právní jistoty účastníků občanskoprávních vztahů, včetně jejich legitimních očekávání, jakož i k ochraně práva vlastnického, současné znění tohoto zákonného ustanovení postačí. Z pohledu de lege ferenda by byla vhodná jednoznačná formulace napadaného zákonného ustanovení, Ústavní soud nicméně nemůže pominout, že rozhoduje de lege lata, pročež mu nezbylo než zjistit, že ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku nelze charakterizovat jako protiústavní, jestliže jeho znění nevyklučuje výklad plně ústavně konformní.

30. S ohledem na výše uvedené okolnosti Ústavní soud neshledal návrh na zrušení ustanovení § 48 odst. 2 občanského zákoníku důvodným, proto jej podle § 82 odst. 1 zákona o Ústavním soudu zamítl.

Poučení:

Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 16. října 2007